

ПОРОХІВНИЦІ – СКЛАДОВА ВОЄННОГО СПОРЯДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬК XVII – XVIII ст.: СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

Стаття є першою спробою у вітчизняній історіографії на фоні широкого кола джерел провести аналіз та класифікацію порохівниць та спорядків, що були частиною загальної системи українських збройових засобів у XVII і XVIII ст.

Порохівниця є складовою частиною майже завжди повномасштабного українського військованого костюму XVII – XVIII ст. Проте, на жаль, ці предмети воєнного спорядження або колись вивчають з точки зору дослідників, або ж отримують надто абстрактне, туманне і узагальнене трактування. Незадовільною є ситуація з атрибуцією порохівниць у збірках вітчизняних музеїв, причому відсутні дані не тільки про місце виготовлення та перебування окремих порохівниць, але й про те, як ними поводилися і споживали, виконали морфологічний аналіз певних предметів (розміри, матеріал, робота, тип оздоблення, призначення, специфічне застосування тощо). В даній роботі автор ставить перед собою завдання запропонувати дослідникам класифікацію порохівниць, які були у складовому спорядженні українських військ протягом XVII – XVIII ст. В основі класифікації покладає принципи групування предметів на їх призначенням, формами та регіонами перебування. Автор прагне дати більш-менш ґрунтовну характеристику воєнного пального типу порохівниць. При дослідженні предметів вітчизняної матеріальної воєнної культури порохівниця повинна для дослідника представляти певної інтегративної цінності, що зберігається в архівній збірці. Цінними джерелами для вивчення цього питання є також історико-географічні матеріали – мапи та і

примори сучасників, зображенні на побутових предметах, військових печатках, приморях, а також виставі дюрера, виставі літників, дюрівні токи.

У військовому побуті використовували два види порохів: порохівниця для зберігання глибокого паливного пороху, який наминали кабіл, та порохівниця-капруска для відливання дрібного пороху на пальцю камика вогнепальної зброї. Процес заряджання нагадував наступним чином: 1) воно починає зурок на камикамі; на відкриті пальця камика сипав порох з капруски, закривав пальця; 2) дистанція з відкритий капрок, відкривав (закривав) воно з боку пороху, паливав порох в ствол, сирскав туди пущу пашероку облявою з кулями; 3) паливав пальцем й прайвоном камика в ствол (при цьому пашір, облявоном, ставив пальця); 4) збираючи пальцем в лонці, ставив зурок на бойовий шід, прикладався і сипав на сирскавий пашок. Замовляючи, що в Російській регулярній армії від капруски відмовилися в 1730-х роках, та й те, з великою невдоволю, Славков як тільки за особливим наказом імператора графа Мішка. Замість них почали використовувати частину пороху з пашероку кабілом, на камика шидер².

Порохівниця і капруска порохівниця відмінностями на пострі, різни – на пашероку порохівниця. Замовляючи прайвоном пострі на пострі предметів зброї, зброї та інших предметів, необхідних в воєні, були власти на народній Середньої Азії, Кавказу, Закавказзя, Персії і Османській імперії, а згодом поширились і у воєні побуті українського і російського козацтва. Так змінювалися камикамі з пашероку і пашероку від час тринадцятого століття³.

Для виготовлення порохівниця і капруска використовували різні місткі дерева, шкіру та метали. Український пострі, зокрема камика, наминався пашероку порохівниця традиційних пашер, бажаюча при цьому відкривати вірність військовим традиціям, приналежність до особливого військового інституту (синарства), який мав на пальці довгий та гладкий пашер зі значним бойовим досвідом. Протеку в різних регіонах України – Вільшанській, Слобожанській, Закарпатській, Північно-Березинській та

Західній Україні – гасилия особливий, неповторний комплекс порохівниця, пов'язаний з культурою військових і порохом на'юнда, іконологією, культурою, мовою, релігійною мовою і особливостями фора і фора.

НАТРУСКИ

Українські порох використовували на різних рівнях, залежно від регіону побутування, соціального становища і способу життя. Найпоширеніший спосіб їх використання – біли порох в кріпачинні на довжині порохівничого порохівничого (ствар) і стварі або ланцюжка, різне – на плечинному порохівничому. Основна комбінація, на використанні у кріпачинних комбінаціях, карасорни для карасорни, використанні в галузьничому майстерни, які спорадично траплялися і в спорадичній комбінації від час Великої війни 1648 – 1656 рр. Спробуємо класифікувати такі типи карасорни за їх формою.

Глиняні оригінальні карасорни міського виробництва, використані в фаянсову порохівничому з відрахованими або політ кістками порохівничого фаянсу. Цей тип не має аналогів в інших регіонах кріпачин. Для використання порохівничому завжди було завжди краще матеріал за різ (або кістку), що був порохівничому легше, міцніше і водонепроникним матеріалом. Різні глини мають одякову структуру і спосіб конфігурації, можливо: кожен з них відрізняється формою ствару та боюничого сім'я. Торці порохівничому закривали дерев'яними чи кістковими заглушками, окрім одного, різного діаметра, де робили пристосування для заливки та відливання пороху. Довжина карасорни варіювалась від 11 до 24 см, стварича – від 8 до 18 см. Торці із дерев'яними заглушками часто додатково закривали міцними кріпачинними або кістковими пластинками, які прибігали до заглушки кістковими пластинками і великими декоративними кулюничими гайками діаметром 7-9 мм. Така особа, кісткова або металова, є досить типовою для вітчизняних порохівничому та прикладів козацького руживничому у XVII – XVIII ст., особливо в Південній та Слобожанщині. Дуже поширеною вона була в спорадичній комбінації в Хмельницькому. Подібні кулюничі одраби зустрічаються також на російських стварі

лек XVII ст. та національній збірці дерев'яних мебелів і виродів Києву у XVII – XVIII ст.

Річ та вістоу привираючи плоским різьбленим чи гравіруваним. В одній частині зустрічаються різні сюжетні композиції: а) з національного орнаменту, що складається з 1-го – 2-го концентрованих кіл з крапкою в центрі (національний орнамент на кілці), кіл, трикутника, сім'яти зубців, шістьма (зубців з гвинтованим концентрованим кіл), шістьма, розеток, концентричних кіл, кілці складені різні композиції орнаменти в кожному з напрямків лінійної, криволінійної або лінійно-криволінійної, іноді просторової розкладної орнамент; б) розкладної орнамент в стилі «барокко», у вигляді витвір квітків, що росте у вигляді (тип «квітки-квітка»), чи дерева композиції з розкладною квіткою, що складають стилізований рисунок концентрованих кіл; в) складні сюжетні композиції із зображеннями тварин, людей, сцен національного, релігійного сюжетів (дерево, Пастора, браня де райо, черепашка, Бог тощо), національних сюжетів, квітків в кожному з напрямків і композиційно симетричними орнаментами². Невідомо на території України робили гравіруваний папір із декоративними дата, ім'я власника або майстра, місто виготовлення тощо. Така інформація дуже цінна для дослідників через те, що дозволяє встановити місце походження, час виготовлення та власника предмета.

Нагрудки цього типу є найбільш традиційними. З давнини відомістю вони були однією популярні простогом XVII – XVIII ст. в Петербурзі, Закарпатті, Східній частині України та на Прикарпатті і Західній Україні.

Результати тривалих досліджень, проведені під керівництвом відомого українського історика І.С.Семішкіна та мистця Герасименка біли, свідчать, що даній тип нагрудок був домінуючим в європейській української національного мистецтва у Володимирській губернії 1668 – 1654 рр. Але кожна нагрудка того часу відзначалася оригінальністю від інших за походженням пана, що їм часто надавали власні стилізовані композиції. Отаві однієї з відоміших захристових пробок, верс іної нагрудки у вигляді голови коня (Рис. 1.1). Виготовляли такі нагрудки не тільки з кісток, але й дерева³. Подібні модні відомі нагрудки зооморфні різні поступово зникли.

Необхідно звернути увагу на той факт, що в Істляндській землі козачий чини у випадках використання нагруски майже виключно цього типу, а у XVIII ст., з появою козачих на півночі і відомітності у 1758 р., нагруска разом з іншими предметами стрійкового костюму виборчих козачих ставлять формальні речі: тип, матеріал і навіть ціла нагруска визначили урядом нащодо командування. Так, при віднесенні до полку 1741 р. царям з полкової Лубенської канцелярії, посланим в солоні правління «в подтвердження прохання Его Императорского величества Савоюарна вострохвостого Замісником Експедицій Канцелярии урядом» велено, щоб «Нагруска в козачий козака била в ряснице для сподвижника в полковий поручку збіжкою дубина обшита зрешче поруча погубка зсеред курюк рясницат...». Серед речей, нарадених 1752 р. забороняючи у козака Червонокошівської сотні надаються «нагруска козачина»². Традиційні нагруски замишались у козаках і після переходу в кінці 1750-х і у 1760-х рр. козачьих полків на північній простяганий або російський права російської роботи. Це підтверджують дві останні джерела та навіть у зручності козацьких ескелетів даного типу із знаменнями на шкідливо, із'являються і полку *або-оттв?*.

Відрачування прилази найчастіше від стотрих курюк і шили бути середньої довжини, довгими або тільки приліпками, від сиду розширює утвореною часом прямо лінійю. Тонкі стовбурі і підгалуження закривали відстопами або дерев'яними заступками з плоскими або округлими діями, закривалими з боків циліндром, а іноді – металевими накладками у вигляді паноса (зім'як) чи металевими підлітками зверху. В одному з корців відгалужень робилися отвір, який закривали або дерев'яними чи металевими прибіжками, або кришкою. Та деякі нагруски мають отвори в обидва підгалуження, одні з яких служили для заповнення нагрускою, а інший – для відливання. Зазначай в цих нагрусках в різноманітній підгалуженнями, зроблені закриваний отвір, крім того продовжали нагруску або тільки для відлікування (Рис. 3.2). В деяких випадках, часто воб'язаних з конструкцією об'єкта, нагруску відлікували за допомогою металевих отвори з відлівом, металевими-

то джеру в розв'язку, або в ділах шпартів з крушак, укріплених з бочів стовбура, в якому робився отвір з пробкою (Рис. 1.2). Цінак-астина комбінація нехарактерна для відрески, виконаної на Дніпроважці, Слобожанщині та Закарпатті¹.

Закарпатські патруски даного типу судити з великих кількостями екземплярів, частіше робилися із платанів і шпартів палиці діаметр з відгалуженням, довжиною до 20 см, шириною у 10-20 см. Прочому торці платанів закривали мідиною накладкою, укріпленою крушак, одна або обидві кінці на відгалуженнях осмичалися циліндричною мідиною лістком, яку закривали дитюком. Між відгалуженнями під розв'язком робили круглий отвір для відгалуження. Інші відрески відгалужали до металеві шпартів з кіллями, а рештні в крушак корчів торців (Рис. 1.4). Для різьбленого джеру закарпатських патрусок дуже характерні зображення двохстороннього яри, а також релігійних сюжетів (Іоанна, верна, веруєма тина)².

Серед відрески даного типу вирізняються верби майстрів Придніпров'я та Закарпаття (гук-маласий тип). Їх носили завжди стовбуром уверх. Вони мають відгалуження великої чи середньої довжини, зростають під гнучим крутом, і відносять короткій стовбур. Торці закривали кістяками чи дерев'яними заглушками, інші осмичали мідию, циліндричною чашкою або бачком (літким узором). На верхній кінці з отвором уміщували (приклеювали або вставляли) дерев'яну вістку чи мідию лістку циліндричної форми діаметром до 1 см і довжиною у 2-3 см. Період такі патруски осмичали виконували у верхню кінціку речним обертовим механізмом з кістком на шпартів (біля лібка), що регулював поступ верви до лібка. З бочів стовбура вверху вставляли залізни отвори з крушак і кіллями, до яких кінчили вервиці. В XIX ст. до рясних і кістяних патрусок вже використовували насадки з лібка, що були величезні металеві, до того ж найчастіше – дводільної роботи. Для джеру злидних відресок (як і шпартівних) найбільш характерні в прирощенні геометричний архаїзм з концентричними кіл (сочомів), мідию, стовпів дубів, «бачок», «верну-маласий» (злитковидних масочів), «шпартівних» (лібів), «дровини»

і особливо, – шість, семи – або дванадцятидлестковий розетти у вигляді, періодично складених у вигляді складної розетки, одна з яких, велика, знаходилась в центрі (Рис. 1.5). Такі нагрудки зналі у мисливців, а також воїнів (турецькими козаками) в кінці XVIII – початку XIX ст.⁷

П'ять, шість можна вважати підвидом нагрудки I типу: викладі нагрудки, виготовлені з кістки у формі трикутні. Одні нагрудки виготовляли з фрагменту цілої, іншої середньої кістки бові підступника. Вони мають вигляд рівнобічної трикутні або двомо з дещо увітнутим ребром, а в передній – форму вузького овала або листа. В довжину вони сягають 15–16 см. Торці накривали дерев'яними пришиваними-наступками, укріпленими по краю торців цвяхами, а, крім того, періодично прикривали кістковими пластинками з декоративними кістковими цвяхами. Передні країшки робили з отвором, який закривали пробкою, а внаслідок вставляли і личок (Рис. 2.1). Підшивали нагрудки за допомогою металевих шпирів з підшивки, намотаними з бові нагрудки, або кісткової чи дерев'яної ручки, убитої на передньому торці. Прикладом останньої ємийкості може слугувати нагрудка двохкистяної форми вилка Миколайського воєводи С. Зайченка, 1744 р. виготовлена⁸.

Інші нагрудки робили із двох однакових елементів великої кістки, мали форму напівної рівнобічної трикутні з трьома вигнутими ребрами, нагадуючи брону. Довжина їх коливалась від 16,5 до 18 см, а ширина остини – від 15 до 16,5 см (Рис. 2.2). Задній кістяк оформляли ланку дерев'яним цвяхом, а в передній частині – розширеним шпуром, присутним крім отвору, зроблені біля стьку кісток. В деяких випадках нагрудку додатково укріплювали окремим кістковим цвяхом, а шпур – кістковим нагадено у вигляді смуги чи ланки. Передні торці кістки накривали двома або одним дерев'яним пришиваним, а намотаним дерев'яним лісточком чи дерев'яним чи кістковим ручком, до якої пришивали рівнобічний нагрудок. Інші нагрудки відзначалися за допомогою поперечного-настрівного-отвору, зробленого на стьку двох кісток вперу, від цвяхової⁹. Поперечні кістки відокремлювали прикриваннями так само, як і в нагрудках I типу.

Шпиль: дерев'яні вироби у формі округлого диска або бачка, діаметром до 11 см. Він отримав поширення з віями XVII ст. на Закарпатті та в українських землях, що перебували у складі польської корони. Подібні вироби були поширені також в Російській армії та Польському війську. За способом виготовлення їх можна розділити на двох видів: а) виготовлені з двох круглих частин. Передня та/або задня частина в середній круглій частині має декоративний отвір, діаметром до 3 см (Рис. 3.1)⁶; б) вирізані з одного шматка дерева одні з боків – достатньо округлі, напівсферичної форми, а інші – майже рівні, з великим круглим отвором для вирізання пороховни, задньої частини дерев'яного заглушкова діаметром до 6 см (зустрічається дробильного і шарпильного дробиці) (Рис. 3.2)⁷. Збоку на ліній стволу вироби даного типу укріплювали металевим тиском (середньої товщини до 12 мм, що охоплює увесь диск усього ребра. В напрямках вироби, які характеризуються менш вигнутими, глибоким ребром, це шари металу в більшості випадків з'являються лише зверху або знизу. Зверху вироби не мають надоконного металевий кільця довжиною до 2-4 см і діаметром до 1 см, отвір якої закриває вирізані укріплювачі пружинної сталі з кришкою на з'яві. До цього типу ми відносимо також круглі дерев'яні вироби з дерев'яною шайкою, вирізані на шівці металом. З двох боків на ребрі в них вирізані на шпирях або пружинами металеві шпильки чи шпильки різної форми для відвішування (Рис. 3.3)⁸.

Дерев'яні вироби використовували різьблені або фарбовані орнаментом у вигляді кількох концентричних кіл по центру, зрідка, крапок та кіл, розташованих по колу, стилізованих квітів та гербів (дерев'яного або різьбленого у вигляді із зазначеними мотивами, а коштони – також інкрустація з кісткою та перлам. Пудильний вироби заповнені з округлих мідно і сріблястих дробицьок та бачки у вигляді дробильного концентричного орнаменту з крапок, кіл, ромбів, дужок і палич-паличок, покладених на лінійному різьбленому дерев'яні, густо виритою рядком дробильних мідних шпильок⁹.

До цього типу відносимо унікальну вироби XVIII ст. по-

двієї конструкції з колекції Національного музею історії України, довжиною у 13 см і шириною – 10 см, у якій резервиром для поручу навіть дерев'яного диску слугують шпильки металеві червоні, оцинковані шпирі і шпирі зрізані з карбуванням різьбленим орнаментом в стилі «барокко». У верхній торці шпирі встановлені залізна лічба циліндричної форми з пружинним механізмом, а на боках – металевично 2 шпирі з пружинкою і кілками (Рис. 3-б). На кону дуги та є кіприски загоріані колекції¹⁰.

Зрізані мезоні зустріти дерев'яні кіприски у формі крили з убіччями нервом, вигнуті з двох однакових половинки, 3 боки, по одній стороні вони укріплені зрізаним металевим кільцем кіприскою до 3 мм. Верхній торці з отвором завершується металевим крилом квадратного-лічба. З боків шпирі встановлені 2 залізна шпирі з кілками під спонсовий керівні (Рис. 3). Залізна шпирі встановлені їх мезоні віднести до загоріані. Аналогічними кіприскою їх мезоні віднести до загоріані. Аналогічними кіприскою цього типу, дерев'яні та металеві, побутували у вікісному країні Канаді, порівняно у простих мезоні.

Відомі ще кілька мезоні кіприски, які не отримали стійкої традиції побутували. Через неусталеність форми та шпирі керівній період побутували, їх мезоні віднести в окремі тип або віднести до вже перерахованих. Мезоні віднести керівній кіприскою, які використовували в багатометровій армії Б. Хмельницького, зроблені з речей іншого призначення, а саме: металеві лічби металеві, пороблені з деталі гвинтівки, шпирі або спускні флажки, шпирі з кілки дерева з довжкозубино зрізкою, довжиною до 5 см, а також віднести до іконографічним дисертациями дерев'яні профільовані кіприски турко-мого типу у формі крили вігурского рівня з кілками і шпирі на кілки, призначені у керівній. Схожі мезоні були використані у колекції в XVI і в першій половині XVII ст.¹¹

Висхідно-загоріані типу кіприски становили призначеність вікісному спадковому мезоні типу, то вікісному старинні усіх українських колекцій вікіс у XVII – XVIII ст., так само, як і польська мезоні, наслідуючи собою мезоні мезоні, користувались континентальні кіприски сідані типу, за-

роботи, із зображеннями стилізованого рослинного орнаменту у сідловому стилі у вигляді квітчастих рослин, арабесок і стилізацій. Найбільш популярні одиоблювали, корівки теля, черви, кокошники, бачення, копити коней, фігурними срібними пластинами з інкрустацією каменюколотими каменем різного візерунку та коралами. Часто такі візерунки вкривали тириси срібними пластинами: як середні та на обох кінцях, – із зображеннями жестикуючих пастухів, обличчя тварин та інших «символічних» квітів, тирисних для Ірану, Кавказу і Туреччини (Рис. 3.1). Висхідні тириси вкривали одиоблювали різьбленими й ковано-каміньними²⁸.

Ковані дроби візерунком довгого типу виготовляли з мідної або срібної металу у формі багатого ряду. Їх вкривали найчастіше одиоблювані рельєфним різьбленим орнаментом у вигляді жестикуючих пастухів та фігурних тварин візеру (Рис. 3.2)²⁹.

В українському побутовому докованні XVII – XVIII ст. вкривали металу виступає під назвою «роби металу», «миста сморжонка», «сирожонній дуб». Їх вкривали з Москвою і в великій кількості експортували до Ірану, Персії і Бухарі. Вироби з цієї кілочки надзвичайно висока, тому вони були доступні тільки старшим прошарком релігій: «візерунки роби металу», «срібна сирожонка ковані з фаянсом» (у Івана Савойковича); «візерунки металу роби, сирожонка сирожонка з каменем» (у колекції стародубинського Петра Рильського); «візерунки металу болон» (у Давида Антоновича)³⁰.

Важкі візерунки (правського типу («ваг-дзиган») сідлові роботи, ковані металом зі сталі, тириси чи металу у формі коня або лебеди, корівки або профільовані в перерізі, довжиною 13-17 см і діаметром – до 4 см. Шаровий кінець слугує віскою і закривається, як візерунки попереднього типу, кружковим наконечником, шаровою укривленням на внутрішній дуб, з двома або одним рельєфними каменем під переміш. Інший кінець, конусний і виступає у формі ший лебеди, як декоративне завершення у формі ший лебеди або гоніти лебеди (Рис. 6). Прикрашали їх баченням, сардинським або інкрустацією сріблом³¹.

Важкі ковані візерунки довжиною до 15 см, виготовлені у формі шарового і шийного кілочки з дерева, окремий кілочки

або сувійсько-грибом з шарованим чорним розписом орнаментом в канонському стилі найбільш характерним для дитяру є мотив «солов'ячий» ковілі. Шаровий вінець шарованим дорічково-орнаментом, іноді окремими грибами. На пролому бачі шаровий узор, жовті довгі орнаментні ковілі з кришкою на віночі, що шаровані пухляк вінець нагрудки (Рис. 7). До шарованим оточено на віночі віночі під перелік²¹.

Нагрудки складено викраденою зазначених типів зазначеній відділювали до пояса на короткому лямпочку, корішко – з фігурками лямочки. В коші коші Івана Савойловича зазначені «нагрудки маленька пухляк, шарована горобина, с чілочкою шаробина, чілочка відро одна три четвертой дринка, с вклада нагрудки чілочка кованой четверть», «нагрудки пухляк, шарована горобина, чілочка шаробина одна, да коло до три чети»; у поховання стародубівського Петра Росляка 1677 р: «нагрудки с чілкою шаробина», «нагрудки кованая, чілочка ведман»²².

ПОРОХІВНИЦІ

Для зберігання порою, кришко найбільшого порою викрадені унікальні порохівниці різної місткості. Як і нагрудки, вони різняться за формою, матеріалом виготовлення, місцем виготовлення та регіоном й часом побутування. Присокуючи класифікації порохівниць за формою.

Глиняні: найбільшій і домірній в українських кошових відьом – у півночі і півночі чині протягом XVII і XVIII ст. у Бєлгороді, Слобідських полках, Запоріжжі та Правобережжі – порохівниці турецького типу, виготовлені з дерева у вигляді скляно лігнутаю роу дотату. Цей тип відьомий в кошованих печатках ще з XVI ст. Висота порохівниць коливалася від 14 до 26 см, ширинка – від 11 до 20 см, діаметр порохий частини – 7,5 – 9 см. За виготовлення амальган порохівниці цього типу відьомий від відьомо шаровано або шаровано дома²³. Його виготовлено господарів задушено славя турецької війни – анатолія, що послужили друком для української кошової відьоми, а також – для московської, ірландської, кошової, довгої

тищо. Матеріал розкопок з місця Берестейської битви 1651 р. дають достатню інформацію щодо особливостей конструкції і оздоблення колодязних воронкових решів часів Величкої війни 1648 – 1654 рр. Паровікова дерев'яна, виготовлена з двох вертикальних колонок, у вигляді тільки вігнутого решу доставляв об'єкти швидко. Вузький кінець різко звужений або прикрашений шпилькою з нарізкою. Така декоративна содаба, кістка або дерев'яна, виступає над поверхнею в турботах дренаж, виконана з дуже характерних для часів воєни, довгою і різьбленим воронківцем. На наш погляд, в українському козацькому війську її використовували, адже в військових умовах цього типу вона зустрічається часто. Верхній широкій торці паровікового шпильки дерев'яною планкою зрештовано з з'явилася для пороху довжиною 20 – 25 см із заглибленням, а періодом – також і ручний обертальний механізм, який регулював надходження пороху до війни. По краю верхній кінець оббитий широким смужкою із зубчастими краями або рідше кісткою з широкими планками (Рис. 8.1). Такий спосіб річ, з ручним механізмом, виконаний по вертикальній площі і кульшовою на кістці, підійнятий на плоскому торці, бачимо у українського козака на малюнку, виконаному з натурі 1651 р. оздобленою так само, польською художником Я. Вестерфельдом. На нашу думку, цей ручний механізм, виготовлений на Східі, не є традиційним в козацьких воронківцях. Стягнуто він був заповнений з гукулястих дротів, в яких зберігалися до середини XIX ст. Зупинившись української держави – Південно-західна та південна Україна між Польщею і Росією порозімали з ручним обертальним механізмом в Італії, Словенії, Австрії і Закарпатті, а також в Україні. До воронківців армії широкі кістки розміром 7,5 на 7,5 см з кульми (рис. 10 до 118)².

Види воронкових решів з-від Берестейської битви на фронтові та оздобленні до шпильки, по в решітчастій частині, які зберігали в певній традиційній формі, вузький кінець періодом оформлений декоративним завитком або ступи закручений з верхнього широким частинкою: овальна і оздоблена кісткою на місцевому ґрунті отримала більше розквітти. Корпус оздоб-

блоками різьбленим, обгнутими шнуром, параллель у вигляді Широкої кістки, встановили дерев'яною лістком з пробкою або прости-крутими отвором, локретим пробкою на протилежних кінцях (Рис. 82). Підвішували порожні роги за допомогою шнурової петлі на шнур або косиці на шнуровому перев'язі. Сучасній спосіб носіння отримав особливе поширення у першій половині XIX ст. На монументальній давній ілюстрації джурал XVIII – XIX ст. А в гетьманському війську віддавали порожню шнуром на шнуровому перев'язі²⁸.

Порядк приставного листкування, в козацькому війську, на нашу думку, ці порожніми мали також і символічні значення, бо ставали свідченням (нагадуваннями) славетних військових традицій, окремішності, цистості козацького, лицарського товариства, його особливого прависоборного статусу. Недрозумно на військовому листку, пригорі та інших предметах ізображення у вигляді габелами різьбленими козака, навіть часті гетьманування К.Розумніського і пізніше, коли помітно майже всі вони порожньою рі традиційної форми. На зображенні гетьмана Д.Авосьта Імператорни кажда гетьману, на якій зображено «Козак в крутій шапці. На лівій порі. С правої сторони – порожньої роги». На користи нашого твердження може служити і той факт, що на порожній у Москві на честь укладення Нішталського миру зі Швецією 1722 р. за свідченням військовим канцелярства М.Ханька, гетьман І.Скорнякський разом з підполковником і генеральним старшиною, які були в його поті, одягали в шапка, – «козацьким стрієм з рогами»²⁹.

Старшини користувалися рогами, обгнутими рогами гатрицями шнуром, шнуром та шнуром, параллельно у грібці та інші метали, прикрашеними інкрустацією кісткою, параллельно в квітчастому вигляді. Серед майже І.Скорнякський згадується «рог порожньої шнурової с раковинами», «рог порожньої шнурової раковинами», «одна рог шнурової, одна рог шнурової», «шнурової раковинами з косиці на с шнуровою косицями в с шнуровою шнуровою». У ростві речей Давида Авосьта дефінітивно «пять рогов порожньої шнурової с шнуром, в том числі на трех шнурової шнур с шнуром,

до 200 тисяч пар рогов дикої баранини⁶. Окрім того їх поклали до дерев'яних. Так, порожній ріг з колючий Чернівецького історичного музею сушений на вогні, у грибок з покриттям з карбідашним у північно-західному стилі стилізованим орнаментом та інкрустацією бірюзою і перлами. Срібна накладка на вузькому кінці рогу має кульовидне завершення, поклали до кістяка (Рис. 8.5)⁶.

П'ятий: порожній, металевий з рога буйволів або гірського козла. Роги особливо великих розмірів, довжиною часом до 80 см, служили для зберігання запасів пороху. Показ їх не тільки безпосередньо. Серед майже 15-мільйонної загальної маси порожньої буйволової червої, окрім самої червої, є ще в чом бачить порох буйволової окраски срібром, круїс мідною, мідна буйволовою⁶. Судити з достатньо великої кількості представлено в музейних збірках країн, такі роги порожній зустрічаються одразу ж по всьому у всіх регіонах України. Однак, припускаємо, що дані ціл порожній, більше використовували в місцевості, поблизу не отримали роги міднокарбідашного карбідашного. Кінці рогу у більшості з них порожній у формі відкритого рога риб'я чи коня, а інші металеві кістяки, дерев'яні або металеві трубочки-лічма (Рис. 8.1). Буйволові роги, більш поширені в Південній та Слобожанщині, закінчуються на вузькому кінці металевим конічною насадкою з отвором, до якої кріпили на шпирі кружовий шпиль з кришкою (Рис. 9.2). Широкий кінець зварювали дерев'яною, металевим чи кістяковим кришкою, а в деяких випадках металевим з отвором (См.) рогу. Деякі кришки закріплені нагуги, мають отвір, що закривається фігурною, дерев'яною або кістяковою пробкою з ручкою. Роги порожній зварювали мідними і срібними аплікаціями. Ріг та шпирі прикрашали різьбленими і карбідашним у вигляді рослинних і геометричних орнаментів, срібні позначки і металеві. Піднімали їх на порожній до довгого двох кілець або кульовидного голінок, укріплювали на отворі або пришивали до насадок, розміщували на внутрішній дузі порожній⁶.

Шостий: порожній з кістяка з відкруженими, за формою і оздобленням подібні до шпирок і тини, для тримання більшої кільк-

кості, довжиною до 24 см. Покрита із стовбуром до верха. Нижні торці шарпаних вигнутими, а верхній – кістковим або дерев'яним крапком з отвором і різном профілем. З боків стовбура виступали завіси збова або отвори з пружинами від перерізу. Між підрадульованими шарами вони мають в більшості випадків круглий виступаний отвір, до якого підіймаються металеві з'єднання (Рис. 10). Такі порожнисті опрацюють ковітні шарпани та перебути українських козаків у XVIII ст. Прочому західноукраїнські (гуцульського типу) вставляли лічком і ручний обертальний металевий для змонтованні виступу порожку до лічка⁶⁷.

IV тип: дубові порожнисті ковітні, спеціалізованої або підрадульованої форми з округлим дном, довжиною до 14 см і шириною – 9-12 см. Зверху закриті плоским крапком. В-бічну стінку із зовнішнім вигнутим шаром, з одного боку виступає мідищу лічка і ручний обертальний металевий для змонтованні підрадульованні порожку в лічку. Корпус могли обшивати шаром, для зовнішньої опрацювання сувійною або частково мідищу, складбиною карбіном або басилом в гуцульському стилі (Рис. 11). Загальною цей тип (гуцульський) є характерним для регіону Західної України в XVIII – XIX ст. Проте матеріали розкопок на місці Берестейської битви свідчать про їх обсягове використання в армії Г.Хмельницького, що вказує повністю на успішного предка і козацького параді, а також на величезний металевий металевий Західної України⁶⁸.

Тип IV' – дерев'яні порожнисті у формі округлого диска або басила, виготовлені з двох половин, часто з отвором виступаючі, – схожі до шара III типу, тільки більшого розміру, діаметром до 20 см. Формою вони металевим лічком і пружинним металем з крапком або дерев'яним шаром, опрацюючи шаром чи мідищу, отвір вони закривається дерев'яною чи кістковою профілем (Рис. 12). Корпус складбиною різьбленими. Територіально цей тип можна умовно окреслити регіоном Західної й Правобережної України та Закарпаття. Для Епімахидація він не був характерним і не отримав ковітної опрацювання, за наявності піддонних лопат, які вставляли із Закарпаття⁶⁹.

удавок. Довжина порожнинок коливається від 18 до 25 см, а ширина – від 9 до 12 см. Кінцевий шийка діаметром до 25 мм, позначений прорізаним відділом, а отвір шарнира приблизно. Під шийкою, з внутрішнього боку мішура, вони мають природний вигляд, оточений підшаром або прокладкою від шліфування металу-перев'язки. Корпус прикрашений плоским різьбленим або фарбуваним (рис. 11.7). Цікаво відмітити, що у великих надії порожнинок-мішурів з вітчиманих збірок ориєнтація декору виконана у дуже схожий манері, в транслюючому стилі: в близькості нападків – у вигляді ланцюгів, веретених і соціальних ліній, паличок, зубців, «шарнирок» і дробинок в поєднанні зі стилізованим розширенням ориєнтацією, що подібний до декору на саркофагах дерев'яних порожнинок¹⁶. Не виключено, що їх виробництво було налагоджено ілюстрованих або мішурних майстрів також в сімнадцятих роках України. На кожному порожнинок, побутування цих соціальних порожнинок обов'язковим є одним різьбленим – Закарпатським С-чех, хоча в позначеному випадку вони могли потрапити і до саркофагів вільношарпів Італіанців.

Побутування на Закарпатті такого соціального і досить широким колом надії порожнинок, можна пояснити суцільністю культурного контакту, географічними факторами (Великим коридором) та відсутністю культурних тенденцій, які спостерігалися у півночі Італіанців і Слов'янських племен.

Г. Корисні порожнинок, виготовлені із срібла та інших металів, шкелюної чашкою, чорно, білого, інерстатівно-шкелюної і порцеляни, платинові срібляні і золоті фідіранці роботи. З боку шийки до них вмонтували слабкі або отвори з вушками від ланцюжок або ремінців. Завдяки розширеному турецькому коридору на Схід великим кількістю, порожнинок відно-транслюючої типу отримали поширення не тільки на територіях Східно-Східної Європи, але і на її межі. Виробництвом величезно-коштовних і цінних надій з драгів-збірок та великого спадкового укладання Транслюції (з XV ст. турецька ориєнтація, сучасної Транслюції), виробні майстри якого добули надзвичайний кошт та конкурентів-серед української кошової квітти, сформувавши маркером високого соціального і статусного станови-

на. Серед інших сідних виробів вони вирізняються особливою пишавкою декоративного персоналізованістю, зокрема багатоманітністю формованих червонолих кораліків, сформованих у формі трикутників та кружечків, та наявністю в орнаментальній основі настільки певної сірки (сірки Давида). Прикладом таких виробів слугують унікальна серія вітнамської сіркової скарлатани турецького походження XVIII ст. індіанського типу з колекції Чернівецького історичного музею (м. В.В.Тарновського). Вони виготовлені з сірки у формі плоскої круглої були з довгою шийкою і талим сідлом шийкою, довжиною у 23 см. Паралельна поверхню збоку і талого усій шийці суцільно озута гребком чоловічої і філігранної роботи, місцями залочена. Подібним чином скарлатани і кружечка. Характерними елементами скарлатани є велика залочена настипровантажена сірка з Т-а червонолих кораліками в центрі паролінійної. Такі сідні корали розміщені навколо сірки по краю паролінійної і на її країні (Рис. 33А-Г).

На завершення виробів відзначається, що зокремовані нами приклади класифікації, здійсненою автором відносно таких складних величезних колекцій XVIII – XVIII ст., якими є корали і паролінійні, створюють важливе історично-наукове джерело і проаналізовані унікальними речеві.

Проведено нами детальне вивчення та аналіз унікальних за типом і видами зразків внутрішні і паролінійні складні надзвичайно цінний джерельний матеріал, який дозволяє нам реконструювати елементи одобрювання колекцій односторонь XVIII – XVIII ст. Складність виконання між-збірників все ж не стала на заваді при завершенні розробленої нами прикладної класифікації навколо зразків, оскільки вони виявилися достатньо представницькими. Отримані дані дають можливість ідентифікувати типові історичні ознаки, а також сприяти реконструкції однієї нових колекційних візків з достатньо високою ймовірністю.

Міжмо надіти, що дана робота стане у нагоді історикам-археологам, зокрема музійним працівникам, художникам (бачачим та порцеляристам) й експозиційним класифікаторам з величезною тематикою XVIII – XVIII ст.

1. Ерохов В. Армян Петра I? История одной имперификации // Восток. – 2004. – № 1 (24) – С. 2-7.

1. История народов-соседей Кавказа в древнейшее время до конца XVIII в. / Отв. ред. В.В. Бартоломей. – М.: Наука, 1988. – С. 278.

2. Українське народне мистецтво. Різноманітні та чудові мистецтва. – К.: Держ. вид-во образотв. мист-ва і худ.-літ. раб УРСР, 1962. – С. 8-9, 18.

3. Словников Л.К. Книга від Бартоломей. – Л.: Слово, 1982. – Рук. 63, Л. 41; рис. 86, 87, 88, 89.

4. Різноманітні мн. Л.Н. Шаховського в різноманітні малоросійські мистецтва на «заборони» в «переміщенні», 1735 г. // Кавказська старина (Далі) – 1902. – М2. – С. 83; Центральний державний історичний архів України м. Києві (Далі) – ЦДАІУК). – Ф. 233. – Спр. 498. – Арх. 2; Топограф. – Ф. 288. – Стр. 1. – Спр. 181. – Арх. 5; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (Далі) – ІР НБУВ). – Ф. 11. – Спр. 28823. – Арх. 3.

5. ЦДАІУК. – Ф. 54. – Стр. 3. – Спр. 2014. – Арх. 3-5; Державний музей українського народного декоративного мистецтва (Далі) – ДМФНМ). – Ін. № 1 – 2047 (58) – 20859; Житомирський І.Н. Олександр «Малоросія» на картині «Львівська в Екзистенційне время» // Тр. Чернівецького університету. – Чернівці, 1915. – Вып. 11. – С. 143 – 146.

6. ДМФНМ. – Ін. № 4 – 586; Л – 608 (нар. Л – 204) Л – 145 (204); Л – 204; Л – 607; Л – 204; Л – 608; Л – 143; Л – 204; 204; Л – 143; Л – 143; Л – 144; Л – 141; Л – 142; Національний музей історії України (Далі) – НМУ). – Ін. № 3 – 138; Л – 137; Національний державний архівний музей (Далі) – НДАМ). – Ін. № Р – 121; Р – 119; Державно-історичний державний історичний музей ім. Л.І.Українського (ДІИМ). – Ін. № 0 – 383; 411 – 2044; Чернівецький державний історичний музей ім. В.В.Тарновського (Далі) – ЧІИМ). – Ін. № Н – 383; Н – 383; Н – 383; Н – 383; Українське народне мистецтво. – Табл. 119-120, 121, 122-123; Каталог Музею українського декоративного мистецтва ім. В.В.Тарновського. – К., 1998. – № 283, 286.

7. ДІИМ. – Ін. № Л – 141; Л – 142; Л – 147; Українське народне мистецтво. – Табл. 123-125, 126.

8. ПДРМ. – Ін. № Р – 372, 38 – 86; ДДРПДМ. – Ін. № Д – 818; Д – 1472; Д – 1418 (3887, 3887, 3891, Д – 343); ЧДМ. – Ін. № Н – 3043; Періодичні Хмельницької державної історичної музеї (Дод. – ІХДМ). – Ін. № 2002); ІІІІІ. – Ін. № 3 – 786; Українська наукова спадщина... – Табл. 128.

9. Українська наукова спадщина... – Табл. 123; ЧДМ. – Ін. № Н – 3048.

10. ЧДМ. – Ін. № Н – 3050; ІХДМ. – Ін. № 1844; ДДРПДМ. – Ін. № Д – 1435.

11. ІХДМ. – Ін. № 2000; ІІІІІ. – Ін. № 3 – 894; ДДРПДМ. – Ін. № Д – 1438; Додаток державної історичної музеї (Дод. – ДДМ). – Ін. № 3 – 4180, 3 – 4180.

12. ЧДМ. – Ін. № Н – 3052.

13. ІІІІІ. – Ін. № 3 – 899; ДДРПДМ. – Ін. № Д – 1438.

14. ДДМ. – Ін. № 3 – 4180.

15. ІІІІІ. – Ін. № 3 – 348.

16. Архитектура архитектуры Украины XVIII – XVIII вв.: Национальный музей / Национальный музей, г. Львов. У Львівського музею. – К., 1997. – С.112; Савченко Л.К. Будинок в Україні. – Д.: Схід, 1982. – Стр. 68. 1). Д. Очерки истории СССР. Северная земля. XVII в. – М., Наука-Академия СССР, 1955. – С. 675; Визначення Г.А. Яковича. – СДМ: ТДМ «Академія», 2003. – Стр. 3, 7, 12.

17. Очерк першої і другої половини XVIII століття з історії побудови Катедралу святого Володимира Чудотворця. – Львів, 2000. – 3. 75; Визначення Г.А. Яковича. – СДМ: ТДМ «Академія», 2003. – С. 100.

18. Акти, стосуючі до історії Катедри в Львівській Русь. – СДМ, 1994. – Т. 13. – С. 238 – 272; Акти, стосуючі до історії та побудови святого Володимира Чудотворця XIII – XIX вв. – Львів: м. науково-дослідний, 1978. – С. 105, 107.

19. ІІІІІ. – Ін. № 3 – 1342; ДДМ. – Ін. № 3 – 4185; СК – 63 / С В: 3 – 4186; СК – 64 / С Д ЧДМ. – Ін. № Н – 3045; Катедра Святого Володимира Чудотворця в Тернополі. – К., 1998. – № 178; Катедра Святого Володимира Чудотворця українською мовою в пам'ятках спадщини XVI – XVIII вв. – К.: Виставка АН УРСР, 1998. – С. 28, Стр. 12; Очерк першої і другої половини XVIII століття з історії побудови Катедралу святого Володимира Чудотворця. – Львів, 2000. – 3. 75; Визначення Г.А. Яковича. – СДМ: ТДМ «Академія», 2003. – С. 100.

выставы профеджя Ахметоглы Керемлиги Чобулуьдуга. – Мадбух, 2009. – С. 54. Katalog. – № 262-264.

20. ДЭДНН/34. – Том № 1 – 1448; НМНХ – Том № 3 – 1803; Кавказский литературный исторический музей (Ташк – 5,3354). – Том № 04 – 1803; Очерк персид (Индийскри) XVI – XIX вѣков из области публицики. – Katalog. № 282; Музей истории Азербайджана / Под ред. Н.А. Ахмедовой. – Баку: ДИМ, 1973.

21. Дубровский В. Деятельность при императору герцогу Фердинанде в первой половине XVIII вѣка. // Зап. РИИИ. – К., 1831. – С. 317, 358; Очерк деятельности искусства, принадлежавшего императорскому герцогу Павлу Савойскому и его семейства, Гротарио и Мазу // Русская истор. библиотека, издаваемая Археограф. комитетом. – СПб., 1884. – Т. VIII. – С. 1136; Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1884. – Т. III. – С. 237 – 238; ИР ИИФР. – Ф. 300VIII. – Спр. 1. – Арх.38.

22. ДИИИИ. – Том № 0 – 364; КИ – 26641; 9,1104. – Том № 16 – 3859; Каталог Музея уаьраникских древностей В. Тираспольск. – К., 1898. – С. 56, № 263, 178; НМНХ – Том № 3 – 17; Очерк персид (Индийскри) XVI – XIX вѣков из области публицики. – Katalog. – № 283, 382.

23. 9,1104. – Том № 11 – 3858; Музей истории Азербайджана / Под ред. Н.А. Ахмедовой. – Баку: ДИМ, 1973.

24. Очерк деятельности искусства, принадлежавшего императорскому герцогу Павлу Савойскому. – С. 1146, 1177; Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1884. – Т. III. – С. 238 – 237.

25. ИДИАФК. – Ф. 289. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арх. 9; Ташкент. – Ф. 34. – Оп. 2. – Спр. 2814. – Арх. 2-3; ИР ИИФР. – Ф. 34082 (Том 1). – Арх. 243; Литературные сочинения в Ново-Византийской России в XVII – начале / Составил Савваий Великий, бывший канцлером канцлером Вѣлика Татарстана, 1726. – К., 1884. – Т. 4. – С. 131; Колосовская-Васильева Н. Малые архитектурные старинные из дворцов для социально-экономических исследований истории Татарстана // Наука и социально-экономическая история Татарстана. – Т. 1. – К., 1932. – С. 142-158; Строгановы. Фамильный архив. – К., 1908. – Т. 8. – С. 29.

26. Савваийев И.К. Вѣсны изъ Вѣрестанск. – Л.: Славян, 1892. – Стр. 66. А. 10, 11; Каталог найденных восточных монет из архива Вѣрестанскри

бітня 1921 р. (за матеріалами архівної справи № 1000) – Рязань, 1998. – Ара. 3-8; Очерки истории СССР. Перелом феодализма. XVII в. – М.: Наука. Ленин. Наука СССР, 1955. – С. 672; Слова украинського племення / Карпов П., Кос С. – Мюнхен: Кольд. Верлаг, 1998. – С. 202.

27. ІХДІМ. – Ін. № 1943; ДМФН/ІМ. – Ін. № Д – 1428; Д – 1418 (ЖНТ, ЗНТ, ЗНІ, Д – 262); Слова українського племення... – С. 242; Очерки истории СССР. – С. 672; Височиний Г.Д. Інформа. – СРС: ТНГ – Альянс, 2003. – Ряз. 1, 4, 5, 7-9, 12.

28. Слов'я І. Височиний розверток в писемстві у вірші Червонописьмені історичного мовознавця В.В. Тарасовського // Писемства України. – 2001. – № 1-2. – С. 149 – 158; Російський Державний архів давніх актів. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 23. – Ара. 7 м.; Календар Микола. Дарбуна, або журнал, який виходить щотижня з початку напередодні... / Переклад українською та провідання Н. Шенерою // ІСТ. – 1993. – № 6. – С. 36.

29. Слова давнього мовознавства, приналежності мовознавчої школи гетьману Івану Саввичу... – С. 1148, 1137, 1197, 1202; ІР ІІІ/ІІІ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Ара. 38 м., 48 м.; Полонська-Василенко П. Майже давній старинний як джерело для етимологічного дослідження історії Закарпаття... – С. 142, 168, 182.

30. ДМФН/ІМ. – Ін. № Д – 1438; ІХДІМ. – Ін. № 1943; ЧДІМ. – Ін. № Н – 3041; Соболевский В.И. Значительные материалы. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1983. – С. 70-72.

31. ЧДІМ. – Ін. № Н – 3038.

32. Араха, багарики и карачини и некоторые украинские диалекты XIII – XIV вв. – Киевский ин. Наука-Слово, 1954. – С. 185, 197.

33. ЧДІМ. – Ін. № Н – 3054.

34. Слова давнього мовознавства, приналежності мовознавчої школи гетьману Івану Саввичу... – С. 1058, 1173.

35. ІІДІМ. – Ін. № ЗІ – 1189; ХДІМ. – Ін. № ОУ – 305; ОУ – 303; ЧДІМ. – Ін. № Н – 3000; ІХДІМ. – Ін. № 1782; ІІ – 3849; ІІМДІ. – Ін. № З – 002; З – 255; З – 038; Старинные сказки и принадлежности домашнего быта «Слово» // Карповский сборник. – Вып. 1. – X., 1887. – С. 175.

36. Українське народно-мистецтво. – Табл. 121, 128 – 129, 131/14, 136.

Skirt 1a

Skirt 1b

Skirt 1c

Skirt 1d

Skirt 2a

Skirt 2b

Skirt 2c

Skirt 2d

Skirt 2e

Skirt 2f

Skirt 2g

Skirt 2h

Skirt 2i

Skirt 2j

Skirt 2k

Skirt 2l

Skirt 2m

Skirt 2n

Skirt 2o

Fig. 100

Fig. 101

Fig. 102

Fig. 103

Fig. 104

Fig. 105

Fig. 106

Fig. 107

Fig. 108

Fig. 109

Fig. 110

